

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

2023-09-15 Nr. S-115 (1.17.)

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ASMENS VARDŲ IR PAVARDĖS RAŠYMO DOKUMENTUOSE ĮSTATYMO NR. XIV-903 3 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO NR. XIVP-2700¹

Lietuvių kalbos institutas, susipažinęs su Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu Nr. XIVP-2700, teikia toliau išdėstytas išvadas. Lietuvių kalbos instituto direktoriaus sudarytos darbo grupės parengtoms išvadoms dėl šio įstatymo projekto pritarė Lietuvių kalbos instituto mokslo taryba (2023 m. rugsėjo 14 d. posėdžio protokolas Nr. MT-6).

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTO MOKSLO TARYBOS IŠVADA

1. Įstatymo projektas Nr. XIVP-2700 yra lingvistiškai ydingas

2023 m. gegužės 4 d. įregistruotas Seimo narės Ievos Pakarklytės parengtas įstatymo projektas Nr. XIVP-2700 (toliau – Projektas), kuriuo siūloma dabar galiojančio Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3-io straipsnio 2-ą dalį papildyti ir išdėstyti taip (papildytas tekstas paryškintas):

„2. Sutuoktinio kitam sutuoktiniui ar tėvų arba vieno iš tėvų vaikui suteikta pavardė rašoma Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose lietuviškais rašmenimis ir atsižvelgiant į pavardės formos skirtumus pagal lytį, išskyrus šio straipsnio 3 dalyje ir šio įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje nustatytus atvejus, **taip pat atvejus, kai norima suteikti moterišką pavardę su galūne -a ar -ia, daromą iš vyriškos pavardės, turinčios galūnę -a ar -ia.**“

Siekama, kad moteriškas pavardes būtų galima daryti ne tik tradiciniais būdais su priesagomis *-aitė, -ytė, -utė, -(i)ūtė, -ienė, -(i)uvienė* ar 2003 m. įteisintu nepriesaginiu būdu su galūne *-ė*, bet ir iš vyriškų pavardžių, turinčių galūnę *-(i)a* – su tokia pačia galūne. Pabrėžtina, kad įstatymo papildymo tekste minimas moteriškos pavardės su galūne *-(i)a* suteikimas lingvistiškai negali būti traktuojamas kaip sisteminė pavardės daryba. Taigi tokiu įstatymo, kuris skirtas asmens vardo ir pavardės rašymui dokumentuose, papildymu būtų keičiama moteriškų

¹ Prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bdf2af4d8?fwid=-bxdpdur9>

pavardžių sistema. Šis įstatymo papildymas apskritai yra lingvistiškai ydingas – prieštarauja lietuvių kalbos dėsniams ir yra paremtas klaidingomis prielaidomis.

Be to, pažymėtina, kad gramatiniai pavardžių formos aspektai apibrėžiami lietuvių kalbos gramatikose, o normos klausimus sprendžia Valstybinė lietuvių kalbos komisija savo nutarimais ir rekomendacijomis. Todėl dalinis moteriškų pavardžių sudarymo reguliavimas Seime priimamu įstatymu yra nelogiškas ir griauna bendrinės lietuvių kalbos sistemos kodifikavimo nuoseklumą. Tai savo 2023 m. gegužės 15 d. išvadoje yra pažymėjęs ir Seimo kanceliarijos Teisės departamentas².

Toliau Išvadoje apibūdinami esminiai Projekto trūkumai ir kai kurie prieštaringi su juo susijusios sklaidos momentai, taip pat nurodomi galimi neigiami padariniai lietuvių kalbos gramatinei sistemai.

2. Projekto aiškinamajame rašte³ pateikiama klaidingos ir prieštaringos informacijos

Projekto aiškinamajame rašte teigiama:

„įstatymo projektas <...> parengtas norint sudaryti galimybę moterims suteikti pavardę su galūne -a ar -ia, jeigu pavardė yra daroma iš vyriškos pavardės, turinčios galūnę -a ar -ia (pvz. Šarka, Stundžia).

Šiuo Įstatymo projektu siekiama numatyti išimtį lietuvių pavardžių sistemoje ir leisti moterims vadintis tokia pačia pavarde kaip ir vyriškos giminės asmuo, iš kurio perimama pavardė, jeigu ši pavardė yra moteriškos giminės.“

Taigi pirmoje pastraipoje kalbama apie moteriškų pavardžių darybą iš vyriškų pavardžių, o antroje – apie pavardės perėmimą, t. y. apie tos pačios formos pavardę tiek vyrams, tiek moterims. Tai vienas kitam logiškai prieštaraujantys dalykai.

Aiškinamajame rašte (ir Projekto sklaidos tekstuose) taip pat remiamasi lingvistiškai klaidingu supratimu, kad vyrų pavardės su galūnėmis -ė, -a, -ia yra moteriškosios giminės. Tai veda prie nepagrįsto įsivaizdavimo, kad dabartiniame pavardžių reglamentavime „galima įžvelgti diskriminacijos apraiškų“ (plačiau žr. 7-ą Išvados punktą). Pažymėtina, kad asmenvardžių raidos požiūriu vyrų pavardės su galūnėmis -ė, -a, -ia susiformavo savarankiškai kaip vyriškosios giminės pavardės; sakinyje jos derinamos su vyriškosios giminės vardažodžiais (pvz.: *tas Varna, mokinys Šarka* ir pan.). Tokia jų giminė nurodoma ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 2005: 64). Taigi negalima tapatinti skirtingų kalbos posistemių – bendrinių žodžių (*šarka, tyla, kanopa*) ir tikrinių žodžių (pavardžių *Šarka, Tyla, Kanopa*) – gramatinės giminės. Juo labiau nedera painioti asmens lyties ir gramatinės giminės kategorijos, todėl Projekto aiškinamojo rašto frazė „vyriškos giminės asmuo“ yra nesusipratimas.

3. Vieši Projekto aptarimai netapo konstruktyviomis diskusijomis

Įstatymo Projektas sulaukė viešų aptarimų. Žiniasklaidoje paskelbta straipsnių, transliuota interviu, Seime surengta Seimo nario Stasio Tumėno spaudos konferencija ir Projekto rengėjos Ievos Pakarklytės inicijuota diskusija (nuorodas žr. šaltinių sąrašė), nuomonėmis keistasi socialiniuose tinkluose. Vis dėlto galima teigti, kad Projektui kalbininkų ir politikų išsakyta kritika (net ir tiesioginėje diskusijoje) jo rengėjos yra ignoruojama. Kai Projektas buvo pateiktas Seimo 2023 m. liepos 4 d. posėdyje, remtasi tais pačiais lingvistiškai klaidingais argumentais ir

² Prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/730ad700f2eb11ed649a2a873fdbdfdf?jfwid=-bxdpdur9>

³ Prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bdf2af4d8?jfwid=-bxdpdur9>

teigta, kad nesą tekę sutikti kalbininkų, kurie būtų sieję šių pavardžių įteisinimą su lietuvių kalbos gramatika; tai esąs žmogaus teisių klausimas ir privataus gyvenimo dalis.

Todėl būtina dar kartą išryškinti esminius lingvistinius šio klausimo aspektus.

4. Pavardės – ne vien asmeninis reikalas

Mėginant pagrįsti įvairius pavardžių sistemos pertvarkymo poreikius, stengiamasi įteigti mintį, kad pavardės esančios kiekvieno asmens privatus reikalas. Jeigu valstybė neleidžia piliečiui su savo pavarde elgtis, kaip jis nori, esą pažeidžiama teisė į privatų gyvenimą ir dėl to net kreipiamasi į teismus. Tuo lietuviai esantys pasaulyje išskirtiniai, neleiddami pasirinkti pageidaujamos pavardės.

Tokie aiškinimai yra nepagrįstas arba sąmoningas tiesos iškraipymas: daugumoje Europos valstybių pavardžių formų oficialioji vartoseną yra reglamentuojama. Pabrėžtina, kad pavardės, kaip tikrinės leksikos vienetai, yra kalbos sistemos dalis. Jos tariamos, užrašomos kalbos rašmenimis, kirčiuojamos, linksnuojamos, turi darybinių ryšių, o jų kaitybos formos priklauso nuo sintaksinių ryšių sakinyje. Taigi pavardės yra lietuvių kalbos žodžiai, paklūstantys bendriesiems kalbos sistemos dėsningumams (yra išleistas ir *Lietuvių pavardžių žodynas* (LPŽ), skelbiama internetinė jo versija). Asmenvardžiai sudaro atskirą asmens ir valstybės santykių sritį (kuriami asmenvardžių registrai), jie funkcionuoja viešojoje erdvėje, yra nuolat įtraukti į visuomenės komunikaciją. Pagaliau pavardės yra kalbinis ir apskritai kultūrinis lietuvių paveldas, per išstis kartas perimamas kaip giminystės ryšių liudijimas. Todėl paisyti pavienių asmenų siekio palikti asmenvardžių vartojimą savireguliacijai ar asmeninių norų tenkinimui reiškia ignoruoti viešuosius visuomenės ir valstybės interesus.

5. Siūlomas Projektas naikina istoriškai natūraliai susiklosčiusios lietuvių pavardžių sistemos savitumą

Ištekėjusių moterų pavardžių darybos iš vyrų pavardžių sistema iki šiol remiasi ir visada rėmėsi tik gyvąja kalba (žr. LKA, 112 ir 113 žemėlapius). Pavardės su priesagomis *-ienė*, *-aitė*, *-ytė* ir pan. nebuvo primestos kitų kalbų, šalių ar okupacinių režimų (okupaciniai režimai kaip tik siekė šias priesagas pakeisti kitomis), jas prieš kelis šimtus metų pradėjo vartoti patys lietuviai. Tai yra natūraliai susiformavęs lietuvių bendrinės kalbos faktas, kuris lietuvių moterų pavardėms ir lietuvių kalbai suteikia savitumo, išskirtinumo, todėl tokius mūsų moterų pavardžių darybos modelius reikia išlaikyti ir skatinti. Dirbtinis, daugiausia politinių motyvų inspiruotas kišimasis į šių asmenvardžių sistemą būtų ne modernumą rodantis, o natūralią jų raidą trikdančias administracinis veiksmas.

Atlikus mokslinius lietuvių asmenvardžių raidos tyrimus (plg. Maciejauskienė 1991, Zinkevičius 2008 ir kt.), nerasta jokių duomenų, rodančių, kad moterų antrieji (t. y. po vardo eję) asmenvardžiai, vėliau pasidarę pavardėmis, būtų turėję galūnes *-a*, *-ia*, t. y. būtų sutapę su tokias galūnes turinčiomis vyriškomis pavardėmis. Taigi lietuvių moterų pavardžių darybos sistemos kontekste Projekto siūlymas nėra sisteminis ir vertintinas kaip dirbtinė naujovė. Bandymai jį remti sena baltiška moterų asmenvardžių darybos tradicija yra ištraukti iš visai kitokio konteksto: tuomet egzistavo vienanario įvardijimo sistema ir nebuvo jokių pavardžių formavimosi užuomazgų.

Projektą priėmus lietuvių moterų pavardžių sistema kai kuriais atvejais sutaptų su slavų kalbų sistemomis. Galūnę *-a* turi ne tik lietuviškos kilmės vyrų pavardės (pvz.: *Lydeka*, *Varna*, *Daugėla*), bet ir daug slaviškos kilmės šio tipo asmenvardžių, todėl, pavyzdžiui, iš vyrų pavardžių, turinčių priesagas *-enka*, *-anka*, *-ka* (*Bondarenka*, *Zaranka*, *Svirka*, *Ambraška*, *Baciuška*) perimtos moterų pavardės turėtų tokią pačią formą kaip ir slavų kalbose.

Jeigu vėliau šio įstatymo nuostatos būtų dar plėtojamos (o tokią prielaidą galima daryti, žr. šios Išvados 7-ą punktą), įtraukiant ir kitų formų pavardes, iš vyrų pavardžių, turinčių priesagas *-skis, -inskas, -inskis, -anskas, -anskis, -ickas* (jų yra keli tūkstančiai), padarytos moterų pavardės (iš *Girskis – Girska*, iš *Kanarskis – Kanarska*, iš *Valinskas – Valinska*, iš *Kučinskis – Kučinska*, iš *Bakšanskas – Bakšanska*, iš *Navickas – Navicka* ir pan.) būtų tokios pačios kaip lenkų kalboje, o iš vyrų pavardžių su priesagomis *-ovas, -evas, -inas* (jų yra keli šimtai) būtų galima darytis moterų pavardes, visiškai sutampančias su rusų kalbos moteriškais pavardėmis (iš *Baranovas – Baranova*, iš *Beriozovas – Beriozova*, iš *Ignatjevas – Ignatjeva*, iš *Bašmakinas – Bašmakina*).

Iki šiol tokius moterų pavardžių sudarymo modelius gali rinktis tik kitų tautybių Lietuvos Respublikos piliečių (lenkų, rusų ir kt.) šeimos, atsižvelgdamos į vyro giminės moterų pavardžių tradiciją⁴. Įteisinta Projekto siūloma nuostata būtų akivaizdus lietuvių moterų pavardžių sistemos ardymo veiksnys.

6. Pavardės yra ne tik asmens tapatybės dalis, bet ir kalbos sistemos vienetai

6.1. Siūlomos moteriškos pavardės su galūne *-(i)a* nepritaptų prie lietuvių kalbos sistemos

Bendrinėje kalboje su galūne *-(i)a* nedaromi pavadinimai pagal lyties skirtumą, konkrečiau – moteriškos lyties asmenų pavadinimai. Klaidinga teigti, kad, pavyzdžiui, žodis *siuvėja* padarytas iš *siuvėjas* – tai yra priesagos *-ėjas, -ėja* vediniai, kartu padaryti iš veiksmazodžio *siūti* (*siuva, siuvo*). Moterų pavardės sistemiškai negali būti laikomos galūnės *-(i)a* vediniais iš vyriškų pavardžių, tai prieštarautų lietuvių kalbos žodžių darybos dėsniams, nes ši galūnė darybiškai neatlieka skyrimo pagal lytį, įvardijimo pagal moteriškumą funkcijos. Gramatikos dėsniai (o ne šiaip tradicijos) nėra kuriami kalbininkų, jie susiformuoja pačios kalbos raidoje, ilgametės vartosenos praktikoje. Kalbininkų darbas yra šiuos dėsnius išstudijuoti ir nustatyti normines formas kaip etaloną, kuriuo vadovaujamosi viešojoje erdvėje, bet kuris nereguliuoja tarminės ar šnekamosios kalbos vartosenos. Oficialių asmenvardžių formų nustatymas reikalauja kompetencijos ir neturi būti moksliskai nepagrįstų politinių sprendimų rezultatas.

6.2. Dirbtinai kuriamas moteriškų pavardžių atsiradimo būdas – pavardės perėmimas iš vyro

Kadangi galūnė *-(i)a* lietuvių kalbos sistemoje nėra pavadinimų pagal moterišką lytį darybos priemonė, Projekte minimų pavardžių nebūtų galima laikyti dariniais, o jų atsiradimo – žodžių daryba. Šią funkciją – įvardyti moteriškos lyties asmenis ir gyvūnus – dėsningai nuo seno atlieka galūnė *-ė* (plg. *vilkas – vilkė*; naujažodžiai *popiežė, viršilė, orakulė*, net *kūdikė* rodo, kad ši jos funkcija tik stiprėja, plečiasi semantiniu aspektu). Todėl su ja daromos moterų pavardės šiuo atžvilgiu yra sistemiškos, net jeigu formaliai visiškai sutampa su vyriškomis, plg. vyras *Kiaunė* – moteris *Kiaunė*. Pastarosios, nors ir nėra įprastos dėl to formalaus sutapimo, gramatikos požiūriu taisyklingos ir gramatinės sistemos neardo (be to, jų galūnė ir linksniavimas nesiskiria nuo turinčių priesagas *-ienė, -aitė* ir kt.). Pavardžių sistema, įteisinus nepriesagines moterų pavardes, išliko nuosekli darybos aspektu – visais atvejais moteriškos pavardės iš vyriškųjų yra daromos.

Projekte siūlomu galūnės *-(i)a* atveju tai būtų visai kitas, invazinis moterų pavardžių atsiradimo būdas (pavardės perėmimas), neturintis ištakų lietuvių kalboje, jos struktūros nepamatuotas ir dėl to ateityje neabejotinai ją ardysiantis. Jokie formalūs sutapimai neturi skatinti kurti naujas taisykles, atveriančias vartus pavardžių darybos chaosui.

⁴ Plg. https://vlkk.lt/aktualiausias-temos/asmenvardziai#avd_mot_kitataut

6.3. Lietuvių kalbos gramatika nėra „anglosaksiška“

Projekto diskursas atskleidė, kad noras turėti vienokią ar kitokią pavardės formą nėra susijęs tik su vieno tipo, būtent galūnę *-(i)a* turinčiomis, pavardėmis. Šiuo keliu žengiant siekiama apskritai suvienodinti lietuvių vyrų ir moterų pavardes. Projekto iniciatoriai atvirai pripažįsta, kad galutinis tikslas – vadinamasis anglosaksiškas pavardžių modelis, kai visų šeimos narių pavardės yra tos pačios formos. Toks siekis rodo, kad nesuprantama, neįvertinama ir nevertinama lietuvių kalbos specifika.

Pavardės sumenkinant iki emblemos ar etiketės, pamirštama, kad tai yra žodžiai, kuriuos reikės rašyti ir tarti ne tik vardininko linksniu. Kaip ir kitus daiktavardžius, jas skiriame pagal giminę ir linksniuojame, jos turi kirčiavimo taisykles. Sutapatinus moterų pavardes su vyrų, atimtume iš mūsų gramatikos svarbią funkciją – kalbos priemonėmis skirti asmenis pagal lytį: vien iš pavardės nebūtų galima spręsti, ar ji vyriška, ar moteriška. Ir tokių moteriškų pavardžių jau negalėtume linksniuoti (pvz., *laiškas Daivai Morkūnui* ar *Daivai Morkūnas? Dirbsime su Jūrate Kubiliumi* ar *Jūrate Kubilius?*), kaip tai atsitiko, pavyzdžiui, išėivijoje, kai lietuvių pavardės pateko į anglakalbę (kitokios gramatinės sistemos) aplinką.

6.4. Silpninamas pavardžių sistemos funkcionalumas ir apsunkinamas vartojimas

Plėtojant Projekto nuostatas ir pereinant prie „anglosaksiško“ modelio, vyriškos pavardės išliktų linksniuojamos (*laiškas Dainiui Morkūnui, dirbti su Arūnu Kubiliumi*), o moteriškos pavardės, nuo vyriškų formaliai nesiskiriančios vienaskaitos vardininku, būtų nekaitomos (pavyzdžiui, *seserys Kazlauskaitės* taptų *seserimis Kazlauskas*), išderintų lietuvių kalbos morfologiją ir sintaksę. (Beje, tokia netvarka gramatikoje neprisidėtų prie moterų ir vyrų lygių galimybių siekio.) O tai jau šiurkštus ir nepamatuotas kišimasis į natūralią kalbos raidą. Gerokai apsunktų ir pavardžių vartojimas rišliame tekste. Norėdami identifikuoti asmenį, žmonės būtų verčiami ieškoti įvairių papildomų kalbinių priemonių (iškiltų būtinybė greta vartoti vardą, priedėlius *ponas, ponias* ir kt., perteklinius įvardžius) tam, kad išreikštume tai, kas mūsų kalboje puikiai nusistovėjo pačioje pavardės formoje. Šiuo požiūriu lietuvių kalba taupesnė – tai ne kalbos trūkumas, o didelis privalumas.

7. Projektas sukuria prielaidas nelygioms galimybėms

Projekto aiškinamajame rašte teigiama:

„Dabartiniame reglamentavime galima išvelgti diskriminacijos apraiškų – moterys, kurių vyrų pavardės yra moteriškos giminės ir baigiasi *-ė* (pvz. *Diršė*), turi teisę turėti tokią pačią pavardę, kaip ir jų vyrai, tačiau tokia teisė nėra suteikiama moterims, kurių vyrų pavardės yra moteriškos giminės ir baigiasi *-a* ar *-ia*. Tai sukuria skirtingas sąlygas moterims turėti tokią pačią pavardę kaip ir jų vyrai, nepaisant to, kad ir vienu, ir kitu atveju, vyro pavardė yra moteriškos giminės.“

Kaip minėta šios Išvados 2-ame punkte ir 6.2 papunktyje, vyriškos ir moteriškos pavardės su galūne *-ė* yra netapačios, jos savyje turi skirtingą gramatinę informaciją: vyriškos pavardės su galūne *-ė* yra vyriškosios giminės, moteriškos pavardės su galūne *-ė* – moteriškosios giminės (sakinyje jos derinamos su skirtingų giminių vardažodžiais, plg. *poetas Bložė, kompozitorė Paukštė*).

Dabartinė moterų pavardžių darybos sistema apskritai nėra diskriminacinė, ji paremta gyvąja kalba. Galiojantys įstatymai ir dabar moterims suteikia įvairių galimybių: rinktis tradicinę (priesaginę) arba nepriesaginę pavardės formą; ištekėjusioms moterims – pasilikti mergautinę

pavardę arba priimti pavardę, padarytą iš vyro pavardės, arba rinktis dvigubą pavardę, sudarytą iš dviejų minėtų pavardžių. Esant tokiai įvairovei, iš pavardės jau negalima spręsti apie moters šeimine padėtį. Be to, ir vyrai gali imti žmonos šeimos pavardę (bet ne perimti moterišką gramatinę žmonos pavardės formą), pavyzdžiui, *Gailiūtės* vyras gali tapti *Gailiumi* (ne *Gailiūte*). Todėl ieškoti papildomų – dirbtinai kuriamų – raiškos galimybių neva dėl dar vis esančios diskriminacijos nėra prasminga.

Projekto siūlymas įteisinti moteriškas pavardes su galūne *-(i)a* pagal tokią galūnę turinčias vyriškas pavardes, priešingai, sukuria prielaidas nelygioms galimybėms ir atveria kelią galimoms diskriminacijos apraiškoms.

- 1) Pavardžių su galūne *-(i)a* galėtų pageidauti ir tos moterys, kurių vyrų ar tėvų pavardės turi kitokias galūnes, todėl būtų reikalaujama įteisinti moteriškų pavardžių darybą su galūne *-(i)a* iš bet kurios kitos vyriškos pavardės (pvz.: *Kazlauskas* – *Kazlauska*, *Butkus* – *Butka*). Pažymėtina, kad lietuvių moterų pavardžių pagal vyrų pavardes darybos taisyklės iki šiol yra visuotinės, t. y. taikomos visais atvejais. Tai pasakytina tiek apie darybą su priesaga *-ienė* (čia tik numatyta galimybė kai kuriais atvejais pridėti papildomą priesagą *-(i)uv-*), tiek apie nepriesaginių pavardžių darybą su galūne *-ė* iš bet kurios vyriškos pavardės.
- 2) Leidus registruoti nuo vyro pavardės nesiskiriančią žmonos pavardę (*Švėgžda*, *Alekna*), būtų pažeistos lygios galimybės tą patį daryti kitoms moterims, kurių vyrų pavardės baigiasi kitokia galūne. Projekto aiškinamajame rašte kalbama apie siekį „numatyti išimti lietuvių pavardžių sistemoje ir leisti moterims vadintis tokia pačia pavarde kaip ir vyriškos giminės asmuo, iš kurio perimama pavardė“. Tačiau padarius šią išimtį, neabejotinai būtų reikalaujama ją plėsti, kol būtų įteisintos moterų pavardės formos, vienaskaitos vardininku nesiskiriančios nuo vyriškų pavardžių (pvz.: *Kazlauskas*, *Banys*, *Vaitkevičius*). Tokios moterims suteiktos pavardės pažeistų morfologinę ir sintaksinę kalbos sistemą ir apsunkintų komunikaciją (žr. šių Išvadų 6.4 papunktį).

8. „Baltijos tyrimų“ 2023 m. birželio 14–29 d. atlikta apklausa kelia abejonių

LRT užsakymu „Baltijos tyrimų“ 2023 m. birželio 14–29 d. atlikta apklausa, kurioje klausta: „Kaip jūs manote, ar Lietuvoje reikėtų leisti naudoti moteriškas pavardes su „a“ raide pabaigoje?“⁵ Apklausta 1020 Lietuvos gyventojų. Nustatyta, kad 47 proc. jų pritartų (18 proc. tikrai pritaria ir 29 proc. yra linkę greičiau pritarti) tokiai naujovei, 36 proc. su tuo nesutinka (15 proc. tikrai nepritaria ir 21 proc. greičiau linkę nepritarti), o 17 proc. neturi nuomonės arba neatsakė. Nors žiniasklaidoje aptariant apklausos rezultatus nuolat pabrėžiama, kad beveik pusė apklaustųjų mano, jog Lietuvoje reikėtų leisti tokias pavardes, nereikėtų šios apklausos laikyti rimtu tyrimu, įrodančiu pavardžių reformos būtinumą.

Nekvestionuojant apklausos reprezentatyvumo, atkreiptinas dėmesys į tai, kad klausimas suformuluotas pernelyg supaprastintai ir netiksliai. Pirmiausia, neaišku, ar klausama tik apie lietuviškas pavardes (tai aktualu, nes klausinėti ir nelietuviai). Antra, remiamasi klaidinga nuostata, kad tai yra viso labo pavardžių rašybos dalykas. Absoliuti dauguma respondentų, be abejonės, nėra informuota apie galimus siūlomos pavardžių sistemos pertvarkos padarinius. Siekiant sužinoti apsvaistytą ir sąmoningai pasirinktą, o ne šiaip greitaisiomis „sugeneruotą“, emocijomis grįstą ir pan. atsakymą, klausimą reikėtų formuluoti gerokai išsamiau ir tiksliau. Ko

⁵ Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2039778/dauguma-gyventoju-pritaria-pokyciams-moterys-pavardes-su-a-reikalauja-teismuose-rod-i-influenceres-pykstasi-su-metrikacijos-darbuotojais>. Dar žr. <https://www.alfa.lt/aktualijos/lietuva/apklausa-beveik-puse-gyventoju-mano-kad-moterys-turi-teise-tureti-pavardes-su-galune-a/296887/> ir kt.

gero, žinant, kad ši naujovė gali ateityje neigiamai paveikti visą lietuvių kalbą, atsakymai būtų labiau pasverti ir jų statistika būtų kitokia.

Rezultatų statistika taip pat nėra tokia vienareikšmiška. Matyti, kad trečdalis visuomenės turi tvirtą nuomonę, kiti nėra tikri dėl vienokio ar kitokio savo apsisprendimo, o 17 procentų nuomonės apskritai neturi ir jos neišreiškė. Moterų apklausta beveik šimtu, arba daugiau nei 9 proc., daugiau nei vyrų. Tai apytikriai atitinka dabartinių vyrų ir moterų skaičiaus santykį Lietuvoje. Tačiau turint galvoje klausimo aktualumą būtent moterims, toks respondentų skaičiaus pagal lytį skirtumas gali būti svarbus ir, tikėtina, gali iškreipti apklausos rezultatus. Neatsispindi ir motyvai: žmonių neklausta, kodėl jie rinkosi taip atsakyti. Gali būti, kad moterys siūlomą galimybę vertina individualiau, o vyrai labiau atitrauktai, apskritai kaip reiškinį. Iš rezultatų aprašymo taip pat aišku, kad vertinta ir respondentų šeiminei padėčiai, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, tačiau statistinių duomenų, kaip pagal šiuos požymius yra pasiskirstę patys respondentai, nepateikta. Jei matyti 9 proc. skirtumas tarp apklaustų moterų ir vyrų skaičiaus, ar galima būti tikriems, kad tarp apklaustų moterų nedominuoja, apklausos rengėjų formuluotėmis, „18–29 metų“, „netekėjusios arba neturinčios partnerio“, „gyvenančios didmiesčiuose“ moterys, kurių atsakymai daugiausia ir nulėmė tokius apklausos rezultatus?

Taigi ši apklausa iš esmės neparodė nieko daugiau nei kitos panašios paviršinės apklausos – mūsų visuomenė pasidalijusi į tuos, kuriems svarbu išlaikyti tradicines tautos vertybes, ir tuos, kurie iškelia žmogaus teises virš valstybės ir tautos interesų. Tokio pobūdžio apklausų rezultatais nereikėtų grįsti sprendimų esminiais valstybės ir tautos raidos (kalbos, istorijos ir pan.) klausimais.

APIBENDRINIMAS

Istatymo projekto Nr. XIVP-2700, kuriuo norima „suteikti moterišką pavardę su galūne -a ar -ia, daromą iš vyriškos pavardės, turinčios galūnę -a ar -ia“, formuluotės, jo aiškinamasis raštas, Projekto rengėjos Seimo narės Ievos Pakarklytės teiginiai žiniasklaidoje ir pristatant Projektą Seime rodo, kad Projektas parengtas neapgalvotai, remiantis klaidingomis, su kalbos mokslu prasilenkiančiomis prielaidomis ir nuostatomis, o pateikiami argumentai yra lingvistiškai nepagrįsti.

1. Projekte numatyta išimtis daryti moterų pavardes su galūne *-(i)a* neparemta natūraliai susidariusiais lietuvių moterų pavardžių darybos, raidos polinkiais. Bendrinėje lietuvių kalboje su galūne *-(i)a* nėra daromi asmenų pavadinimai pagal lyties skirtumą. Taigi ir siūloma moterų pavardžių daryba su tokia galūne iš vyriškų pavardžių prieštarauja lietuvių kalbos gramatikos dėsniams. Be to, Projekte siūlomas atvejis apskritai laikytinas ne moteriškų pavardžių daryba, o nauju moteriškų pavardžių sudarymo būdu – vyriškos pavardės formos perėmimu.
2. Dabartinė lietuvių moterų pavardžių darybos sistema yra visuotinė, t. y. apima visas pavardes. Projekto siūlymas sukurtų nelygias galimybes: ne visos moterys galėtų turėti pavardę su galūne *-(i)a*. Taip pat būtų sudarytas precedentas kai kurioms moterims perimti nepakeistą vyro pavardę. Visa tai ilgainiui neišvengiamai vestų prie išimčių dauginimo ir pavardžių sistemą padarytų nestabilią, nenatūralią ir nefunkcionalią, apsunkintą komunikaciją. Pastangos naikinti gramatinį vyrų ir moterų pavardžių skirtumą ir lietuvių pavardes paversti lyčiai neutraliomis (kad iš pavardės nebūtų suprantama, vyras tai ar moteris) būtų tolygios kėsinimuisi į lietuvių kalbos gramatinės sistemos savitumą, kuris susiklostė per šimtmečius.
3. Jeigu būtų įteisinta Projekto siūloma nuostata, kai kurios lietuvių moterų pavardės supanašėtų su slavų kalbų pavardėmis. Tai būtų akivaizdus lietuvių moterų pavardžių sistemos ardymo veiksnys ir grįžimas į pavardžių slavinimo laikotarpį.

4. Nepriesaginių moterų pavardžių darybos su galūne *-ė* įteisinimas buvo sociokultūriniu aspektu motyvuota reforma, išsitenkanti lietuvių kalbos sistemoje, nors ir sukurianti išimtį (gana retais atvejais moterų ir vyrų pavardės su šia galūne formaliai sutampa). Šios išimties negalima laikyti precedentu ir jau nemotyvuotai, iš esmės remiantis tik subjektyviais estetiniais ir pan. kriterijais, toliau perdarinėti moterų pavardžių sistemą, neatsižvelgiant į natūraliai susiklosčiusią lietuvių kalbos sistemą ir savitumą. Priemonė pavarde nerodyti moters šeiminės padėties jau turimą ir naudojama, ši sociokultūrinė reikmė patenkinta. Rūpintis savo individualia tapatybe, ignoruojant visos tautos sukurtą kalbos tapatybę, yra nepriimtina, jei suvokiame save kaip tautą, visuomenę, o ne kaip paskirus individus.

Šaltiniai

- Bilkis, Laimutis. *Sava ar svetima? Dėl siūlymo leisti vartoti lietuvių moterų pavardes su galūne -a.* – *Lrt.lt*, 2023-02-22. Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1920190/laimutis-bilkis-sava-ar-svetima-del-siulymo-leisti-vartoti-lietuviu-moteru-pavardes-su-galune-a>
- Diskusija – Apskritojo stalo diskusija „Asmens pavardė – asmens pasirinkimas?“. – *Atviras Seimas*, 2023-05-31. Prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=I678BYMkntg>
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 4-as pataisytas leidimas. Red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- Kiseliūnaitė, Dalia. Dar kartą apie moterų pavardžių burbulą. – *15min.lt*, 2023-06-06 Prieiga: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/dalia-kiseliunaite-dar-karta-apie-moteru-pavardziu-burbula-18-2064732>
- LKA – *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija. Žemėlapiai*. Vilnius: Mokslas, 1991.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*, 1985, t. 1; 1989, t. 2. (ats. red. A. Vanagas, autoriai A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė). Vilnius: Mokslas. Internetinė versija: <https://ekalba.lt/pavardziu-duomenu-baze/>
- Maciejauskienė, Vitalija 1991: *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius: Mokslas.
- Miliūnaitė, Rita. Kalba nėra pageidavimų koncertas, arba Ką gramatika sako apie Šarkas? *Respublika.lt*, 2023-02-07; perskelbta: *Raseiniai.lt*, 2023-02-10. Prieiga: <http://raseiniai.lt/kalba-nera-pageidavimu-koncertas-arba-ka-gramatika-sako-apie-sarkas/>
- Miliūnaitė, Rita. Norima sujaukti lietuvių kalbą taip, kad ji taptų atgrasi. – *Alkas.lt*, 2023-07-26. Prieiga: <https://alkas.lt/2023/07/26/r-miliunaite-norima-sujaukti-lietuviu-kalba-taip-kad-ji-taptu-atgrasi/#comments>
- Murmulaitytė, Daiva. Virė virė košę, arba dar sykį apie pavardes „su a pabaigoje“. – *Delfi.lt*, 2023-08-11. Prieiga: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/daiva-murmulaityte-vire-vire-kose-arba-dar-syki-apie-pavardes-su-a-pabaigoje.d?id=94130745&fbclid=IwAR31vsiwsu12YtMt3ASqobpHfJHk2gkrW3wRNF AJgY6cToJndAdlWrvNxpK>
- Spaudos konferencija – Seimo nario Stasio Tumėno spaudos konferencija „Ar reikia pyktis su gramatika ir keisti nusistovėjusias moterų pavardžių sudarymo tradicijas?“ – *Atviras Seimas*, 2023-05-17. Prieiga: https://www.youtube.com/watch?v=MxT4yQfp_ds
- Zinkevičius, Zigmas 2008: *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Direktorė

dr. Albina Auksoriūtė